

R a s p r a v e

UDK: 282 : 281.9] "18/19"

262.13 "18/19"

Pregledni članak

Primljeno 9/2001.

KATOLIČANSTVO I PRAVOSLAVLJE NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

Tomo Vukšić, Sarajevo

Sažetak

Ovaj članak, podijeljen na nekoliko dijelova koji se stupnjevito dopunjuju, prati katoličko-pravoslavne odnose na općecrkvenoj i na hrvatsko-srpskoj razini za vrijeme četiri pontifikata rimskih prvo-svećenika: dvojice posljednjih papa iz 19. st. (Pio IX., 1846.-1878. i Leon XIII., 1878.-1903.) i dvojice prvih iz 20. st. (Pio X., 1903.-1914. i Benedikt XV., 1914.-1922.). Tako će, nakon statističkoga pogleda u stvarno stanje katolika i pravoslavaca na prijelazu iz jednoga u drugo stoljeće, u drugom dijelu ponajprije biti govora o pozivima na sjedinjenje koje je papa Pio IX. upućivao pravoslavcima. Slijedi potom opis razdoblja Leona XIII., kojemu je posvećeno najviše pozornosti, gdje je govor o dokumentima ovoga pape koji raspravljaju o jedinstvu, o različitim pothvatima koje je činio u tom pravcu, te o pokušajima uspostavljanja diplomatskih odnosa s pravoslavnim zemljama, ali i o različitim reakcijama na njegove poticaje. Pio X., u četvrtom dijelu, viđen je kao papa koji nastoji pastoralno uzdići katolike na Istoku te u tu svrhu uspostavljati diplomatske odnose gdje je bilo moguće, a Benedikt XV., u petom, kao papa koji strukturalno i intelektualno osigurava istočne katolike.

Jedna od oznaka, koja je na vrlo uočljiv način obilježila život Katoličke crkve na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, bilo je svakako pojačano zanimanje unutar njezinih redova za pitanja kršćanskoga Istoka općenito, a prije svega za pravoslavlje, koje je bilo i ostalo

najbrojnija istočna Crkva. To zanimanje, međutim, može se ispravno shvatiti samo ako ga se promatra kroz vjekovno nastojanje Katoličke crkve oko ponovne uspostave jedinstva među kršćanima, koje je u različita vremena iskazivano, osmišljavano i provođeno na različite načine. No, s obzirom da unutar onoga što se naziva kršćanski Istok, a čiji daleko ponajveći dio čini upravo pravoslavlje, postoje kršćanske crkve koje u teološkom smislu, s obzirom na vjeru koju ispovijedaju, nisu pravoslavne, kao što su to npr. nestorijanske i monofozitske, ovdje valja napomenuti da te nepravoslavne crkve, u skladu s naslovom koji su zadali priređivači ovoga međunarodnoga znanstvenoga skupa,¹ nisu tema ovoga članka jer se on bavi isključivo odnosom Katoličke crkve prema pravoslavlju u rečenom razdoblju.

Sam članak podijeljen je na nekoliko dijelova koji se stupnjevito dopunjuju a prati katoličko-pravoslavne odnose na općecrkvenoj i na hrvatsko-srpskoj razini za vrijeme četiri pontifikata: dvojice posljednjih papa iz 19. st. (Pio IX., 1846.-1878., Leon XIII., 1878.-1903.) i dvojice prvih iz 20. st. (Pio X., 1903.-1914., Benedikt XV., 1914.-1922.). Tako će, nakon statističkoga pogleda u stvarno stanje katolika i pravoslavaca, u drugom dijelu ponajprije biti govora o pozivima na sjedinjenje koje je papa Pio IX. upućivao pravoslavcima. Slijedi potom razdoblje Leona XIII., kojemu je posvećeno najviše pozornosti, gdje će biti govora o njegovim doku-mentima koji raspravljaju o jedinstvu i različitim pothvatima koje je činio u tom pravcu, te o pokušajima uspostavljanja diplomatskih odnosa s pravoslavnim zemljama, ali i o različitim reakcijama na njegove poticaje. Pio X., u četvrtom dijelu, viđen je kao papa koji nastoji pastoralno uzdići katolike na Istoku te u tu svrhu uspostavljati diplomatske odnose gdje je bilo moguće, a Benedikt XV., u petom, kao papa koji strukturalno i intelektualno osigurava istočne katolike.

1. STATISTIČKI POGLED NA STVARNO STANJE KATOLIČKE I PRAVOSLAVNE CRKVE

Prije negoli se počnemo detaljnije baviti odnosima katoličanstva i pravoslavlja tijekom druge polovice 19. i u prva dva desetljeća 20. stoljeća, čini se prikladnim, zbog potpunijega uvida u problematiku

¹ Ovo je tekst predavanja koje je održano na Međunarodnom znanstvenom skupu "Hrvatski katolički pokret" koji je Komisija za laike Hrvatske biskupske konferencije, u suradnji s Hrvatskim institutom za povijest i Institutom za povijest Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta, priredila u Zagrebu od 29. do 31. ožujka 2001., a ovdje ga se objavljuje s dopuštenjem organizatora.

međusobnih odnosa katolika i pravoslavaca, podsjetiti se na tadašnje stvarno stanje jedne i druge kršćanske Crkve kroz njihovu statističku prisutnost u pojedinim dijelovima svijeta.

1.1. Odnosi katoličko-pravoslavnih snaga u svijetu

Zbog nesigurnosti u točnost i ne cjelovitosti podataka iz 19. st., ovdje donosim brojke s početka 20. st., u koje se može imati mnogo više povjerenja, pogotovo stoga što dolaze iz izvora koji se čine pouzdanima. Tako je primjerice 1910. godine, prema istraživanju Nicolasa Zernowa sa Sveučilišta u Oxfordu,² koje je izvorno objavljeno 1954. u Londonu, u svijetu bilo oko 123.220.000 pravoslavaca; prema državnoj pripadnosti Zernowa ih je podijelio u četiri skupine. Prva skupina, i istodobno daleko najbrojnija, nalazila se unutar Ruskoga Carstva i brojala je oko 100.000.000 članova; druga je bila sastavljena od tri samostalne crkve unutar Austro-Ugarske Monarhije: Srpske crkve sa sjedištem u Srijemskim Karlovcima, s oko 800.000 vjernika, metropolije Černovci (Bukovina i Dalmacija) s oko 550.000 članova, te Crkva Rumunja koji su živjeli u Mađarskoj (Hermannstadt), s oko 220.000; treću cjelinu, prema istom prikazu, činilo je pet samostalnih nacionalnih crkava u jugoistočnoj Evropi, u samostalnim državama: Rumunjska, s oko 5.000.000, Bugarska, s oko 3.500.000, Srpska, s oko 2.500.000, Grčka, s oko 2.000.000 i Crnogorska, s oko 150.000 članova; četvrta skupina sastojala se od četiri stare pravoslavne patrijaršijske crkve sa sjedištima unutar Otomanskoga Carstva, u Carigradu, Aleksandriji, Antiohiji i Jeruzalemu s ukupno oko 8.500.000 vjernika. Ovdje međutim valja napomenuti da se ovi podaci ne čine posve točnima jer bi, sa stajališta nekih drugih studija, brojke pravoslavnih vjernika unutar Turskoga Carstva trebalo doslovce prepoloviti, dok bi broj istih vjernika u Austro-Ugarskoj trebalo donekle povećati.³

S druge strane, prema istraživanju Wilhelma Webera iz Münstera, koje je objavljeno 1979., otprilike u isto vrijeme u svijetu je bilo malo više od 300.000.000 katolika: od toga u Evropi 194.833.000 (51 posto), u obje Amerike 87.612.000 (51,8 posto), u

² Usp. N. Zernow, *Die Ostkirchen und die ökumenische Bewegung im 20. Jh.*, u: R. Rouse-St. Ch. Neill (Hrsg.), *Geschichte der ökumenischen Bewegung 1517-1948*, II., Göttingen, 1958., str. 314-320; isti, *Le Chiese orientali e il movimento ecumenico nel secolo XX*, u: R. Rouse-St. Neill Ch. (a cura di), *Storia del movimento ecumenico dal 1517 al 1948*, II., Bologna, 1982., str. 421-425.

³ Usp. npr. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart. Die Kirche zwischen Anpassung und Widerstand (1878 bis 1914)*, VI./2., Freiburg-Basel-Wien, 1973., str. 358 i 364.

Africi 6.689.000 (5,3 posto), u Aziji 12.661.000 (1,5 posto) i u Australiji i Oceaniji 1.244.000 (18,7 posto).⁴ Za razliku, dakle, od pravoslavaca, koji su gotovo isključivo živjeli na području koje se tradicionalno naziva Istok, katolika je bilo gotovo posvuda po svijetu, no ponajmanje upravo tamo gdje je pravoslavaca bilo najviše.

1.2. Srpski pravoslavci i hrvatski katolici

Krajem 19. i na početku 20. st. odnose katolika i pravoslavaca na srpskom, hrvatskom i crnogorskom području bitno je obilježavala činjenica da su pravoslavci (Srbi i Crnogorci) imali čak dvije samostalne države (Srbiju i Crnu Goru), a hrvatski katolici, administrativno podijeljeni u nekoliko pokrajina kojima su upravljali ili Mađari (Hrvatska-Slavonija) ili Austrijanci (Dalmacija, Istra) ili oboji istodobno (Bosna i Hercegovina), nisu imali političke i nacionalne slobode niti su međusobno, jer njihovi krajevi nisu bili uvezani u jedno administrativno tijelo, mogli komunicirati u upravnom smislu. Dapače, u vlastitim zemljama Hrvati su katkad različitim političkim igrama iz Budimpešte i Beča, a uz suradnju domaćih manjinskih srpskih političkih stranaka s nehrvatskim vlastodršcima, bili svedeni u stanje parlamentarne manjine s malim stvarnim političkim utjecajem, kao npr. u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. st.⁵ Paradigma toga suradničkoga odnosa Srba s Mađarima na račun Hrvata svakako je bila Srpska samostalna stranka i njezino glasilo *Srbobran*.⁶ U tom stanju stvari teku dva usporedna procesa: s jedne je strane, zbog spomenutih političkih i nacionalnih problema, rastao jaz nepovjerenja između katolika i pravoslavaca, kako u Hrvatskoj tako u Bosni i Hercegovini,⁷ koji je kulminirao protusrpskim demonstracijama 1902. u Zagrebu, a s druge se strane, sve jače nametao pokret, posebice među Hrvatima, koji je zastupao potrebu političke suradnje između Srba i Hrvata, a koji je 1905.

4 Usp. W. Weber, *Weltbevölkerungstistik - Welreligionsstistik - Anteil der Katholiken*, u: H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Weltkirche im 20. Jahrhundert*, VII., Freiburg-Basel-Wien, 1979., str. 5-8.

5 Usp. I. Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988., str. 95; V. Čorović, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1933., str. 541.

6 Usp. M. Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*, Zagreb, 1991.

7 Usp. T. Vukšić., *I rapporti tra i cattolici e gli ortodossi nella Bosnia ed Erzegovina dal 1878 al 1903. Uno studio storico teologico*, Rim, 1991. (hrvatski prijevod *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini (1878.-1903.)*). *Povijesno-teološki prikaz*, Mostar, 1994.

dobio svoju vanjsku formu pod imenom Hrvatsko-srpske koalicije,⁸ što će završiti u političkom projektu poznatom kao Jugoslavija. K tome, obje pravoslavne države bile su nastanjene gotovo isključivo pravoslavnim življem: Srbija je imala oko 2.600.000 pravoslavaca i oko 10.000 katolika, a Crna Gora oko 300.000 pravoslavaca i oko 10.000 katolika. Istodobno je u svim hrvatskim krajevima, osim u Istri, uz većinske hrvatske katolike živio velik broj srpskih pravoslavaca, dok su Hrvati u BiH bili u manjini (oko 400.000 pokraj oko 800.000 Srba).⁹ U Dalmaciji je pokraj oko 500.000 Hrvata živjelo oko 100.000 Srba (više od 16 posto), u Hrvatskoj i Slavoniji Hrvata je bilo oko 1.750.000 a Srba oko 650.000 (više od 24 posto), u Ugarskoj oko 500.000 Srba i oko 300.000 Hrvata, te u Istri oko 200.000 Hrvata.

U crkvenom smislu katolici su bili organizirani u četiri metropolije sa sufraganskim biskupijama: Zagreb (Đakovo, Senj-Modruš, Križevci), Zadar (Kotor, Hvar, Dubrovnik, Šibenik, Split-Makarska), Vrhbosna (Banja Luka, Mostar-Duvno, Trebinje-Mrkan), Gorica (Trst-Kopar, Poreč-Pula, Krk). Katolicima u Srbiji upravljao je đakovački biskup kao apostolski upravitelj, a katolici u Crnoj Gori imali su svoju Barsku nadbiskupiju. S druge strane, u Srbiji i Crnoj Gori postojale su dvije autokefalne pravoslavne crkve, u BiH su postojale četiri biskupije (Dabar-Bosna, Mostar, Tuzla, Banja Luka) čiji su svi biskupi prema grčkom običaju nosili naslov metropolita, a na području današnje Hrvatske postojale su dvije pravoslavne crkvene pokrajine: Srijemskokarlovačka, sa sufraganima u Gornjim Karlovcima i Pakracu, dok su dvije dalmatinske biskupije, Zadar i Kotor, bile sufragani metropolije Černovci u današnjoj Rumunjskoj.¹⁰

2. PIO IX. POZIVA PRAVOSLAVNE NA SJEDINJENJE

Vrijeme koje nas ovdje zanima, pa i tematiku kojom se bavi ovaj članak, na katoličkoj strani, prije svih drugih obilježili su, naravno, tadašnji pape: dvojica iz druge polovice 19. st., Pio IX. i Leon XIII., te dvojica iz prve polovice 20. st., Pio X. i Benedikt XV. No, najdublji

⁸ Usp. J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1936., str. 327ss.

⁹ Usp. R. W. Seton Watson, *Die südslawische Frage im Habsburger Reiche*, Berlin 1913., str. 8; L. v. Südland, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Varaždin, 1990., str. 311-312.

¹⁰ Usp. I. Vitezlić, *Die Römisch-katholische Kirche bei den Kroaten*, u: A. Wandruszka - P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, IV.: Die Konfessionen*, Beč 1985., str. 332-398; E. Turczynski, *Orthodoxe und Unterte*, *ondje*, str. 399-478.

trag, posebice kad se radi o odnosima katoličanstva prema pravoslavlju, ostavio je ipak papa Leon XIII. (1878.-1903.),¹¹ čiji je pontifikat, osim toga, obilježio prijelaz iz jednoga u drugo stoljeće. Poznato je, međutim, da se i njegov neposredni prethodnik papa Pio IX. (1846.-1878.)¹² također zanimao za ovu tematiku. Ostao je poznat osobito po svoja dva pisma koja je 1848. i 1868. uputio pravoslavnim vjernicima. Najprije je 6. siječnja 1848. pisao istočnim kršćanima apostolsko pismo *In suprema Petri Apostoli Sede*,¹³ pozivajući ih na sjedinjenje s pravom Crkvom, što su oni shvatili kao provokaciju, pa su na poziv odgovorili u svibnju 1848. pismom koje su sastavila četiri patrijarha i 29 nadbiskupa koji su se okupili u Carigradu.¹⁴ Pisao je 8. rujna 1868. apostolsko pismo *Arcano Divinae Providentiae consilio*¹⁵ svim pravoslavnim biskupima, kojim ih je pozvao na povratak u katoličko zajedništvo i na sudjelovanje na Prvom vatikanskom saboru, ali je i taj poziv bio odbijen¹⁶ a stanje se

- 11 Usp. Leon XIII. ostavio je veliki trag u životu Katoličke crkve na više različitih područja, te o njemu i njegovu djelu postoji vrlo bogata literatura. Usp. npr. P. Mester de, *Leone XIII e la Chiesa Greca*, Rim, 1904; L. K. Götz, *Leo XIII. Seine Weltanschauung und seine Wirksamkeit quellenmässig dargestellt*, Gotha 1899; isti, *Le Pape Léon XIII*, Paris, 1904; F. Hayward, *Leon XIII*, Paris, 1937; R. F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano*, Rim 1960; T. Vukšić, *I rapporti tra i cattolici e gli ortodossi*, Mostar 1994; J. Schmidlin, *Papstgeschichte der neuesten Zeiten*, II. (1843.-1903.), III. (1903.-1922.), München, 1934.-1936; E. Soderini, *Il pontificato di Leone XIII*, I.-III., Milano, 1932.-1933; Ch. Weber, *Quellen und Studien zur Kurie und zur vatikanischen Politik unter Leo XIII. Mit Berücksichtigung der Beziehungen des Hl. Stuhles zu den Dreibundmächten*, Tübingen, 1973; H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, VI., Freiburg-Basel-Wien 1973; G. Schwaiger, *Geschichte der Päpste im 20. Jahrhundert*, München, 1968; E. Guerriero-A. Zambarbieri (a cura di), *Storia della Chiesa. La Chiesa e la società industriale (1878-1922)*, XXII./1., Milano 1990, XXII./2., Milano, 1992; R. Aubert, *Le Saint-Siège et l'union des églises*, Paris, 1947; G. Baum, *That they may be one. A Study of papal Doctrine (Leo XIII-Pius XII)*, London, 1958; R. Esposito, *L'eccelesiologia unionista di Leone XIII*, Rim, 1961.
- 12 Usp. R. Aubert, *Storia della Chiesa. Il pontificato di Pio IX (1846-1878)*, XXI./1.-XXI./2., Torino, 1976. (talijansko izdanje ovih svezaka "a cura di Giacomo Martina").
- 13 Usp. Pio IX., *In suprema Petri Apostoli Sede*, u: *Acta Pii IX Pontificis Maximi*, t. I., p. I., Rim 1854., str. 81-82; A. Tamborra, *La lettera agli orientali del 1848 e il mondo ortodosso*, u: *Rassegna storica del Risorgimento* 56 (1959.), str. 347-367.
- 14 Usp. Mansi, 40, col. 377-418.
- 15 Pio IX. je uputio slično pismo protestantima i anglikancima, poznato kao *Jam vos omnes*, ali nekoliko dana kasnije, odnosno 13. rujna 1868., da bi jasno pokazao da se Katolička crkva ne odnosi jednako prema istočnjacima i ovima sa Zapada koji nemaju valjano zaređene biskupe. Oba pisma, tj. ono upućeno pravoslavcima kao i ono protestantima i anglikancima, usp. Mansi, 50, col. 1255-1261.

u idućem razdoblju još više usložnjavalo zbog različitih razloga: nacionalnih, političkih, kulturnih itd.¹⁷

3. LEON XIII. RAZVIJA EKLEZILOGIJU JEDINSTVA CRKVE I USPOSTAVLJA KONTAKTE

S dolaskom pape Leona XIII. na Petrovu stolicu (1878.) započelo je novo razdoblje odnosa Katoličke crkve prema kršćanskom Istoku i trajat će sve do njegove smrti (1903.). Naime, uz velike napore koje je Leon XIII. učinio i neosporno iznimne zasluge koje je stekao, te rezultate koje je postigao na učvršćivanju prisutnosti Crkve na društvenom, kulturnom i političkom području, novi način odnosa prema kršćanskom Istoku bio je moguć prije svega zato što je novi papa pitanje jedinstva Crkve smatrao jednim od glavnih dijelova svojega programa pa stoga nikako ne čudi što je, da bi odgovorio upravo toj svojoj zadaći, uz ostale brojne dokumente posvećene različitim temama i prigodama, objavio više od 30 dokumenata koji se tiču problematike kršćana koji žive u zajednicama odvojenim od Katoličke crkve na Istoku i Zapadu: 6 enciklika, 7 apostolskih pisama, 14 nagovora i 5 izjava.¹⁸ Osim toga, dobar poznavatelj djela Leona XIII. Rosario Esposito tvrdi da se ovaj papa, što izravno, što neizravno, pitanjem kršćanskoga Istoka bavio u čak oko 240 dokumenata.¹⁹ Zapravo kad Leon XIII. biva izabran za papu, u nekim slavenskim zemljama među katolicima već je petnaestak godina na djelu bio tzv. ćirilo-metodski pokret, čiji su protagonisti, inspirirajući se na djelu sv. braće Ćirila i Metoda, radili na jedinstvu Crkve. Zanimljivo je stoga da će Leon XIII. već u svom prvom velikom obraćanju istočnim kršćanima započeti svoje razmišljanje i sjediniteljsko djelovanje upravo od ćirilo-metodske baštine.

---

16 Usp. A. Tambora, *Catholicisme et monde orthodoxe à l'époque de Pie IX*, u: *Miscellanea historiae ecclesiasticae*, Lovaine 1972., str. 179-193; V. Peri, *Un progetto per la rinascita della Chiesa greco-slava cattolica presentato a Pio IX*, u: *Intrepido Pastori*, Rim, 1984., str. 481-518.

17 Usp. H. Jedin, *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart*, VI./1., Freiburg-Basel-Wien, 1978., str. 590-614.

18 Usp. R. F. Esposito, *Leone XIII e l'Orinete cristiano...*, str. 412.

19 Usp. R. F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano...*, str. 9.

3.1. *Grande munus* kao podrška ćirilometodskom pokretu

Prije svih drugih ovdje treba spomenuti encikliku *Grande munus* od 30. rujna 1880. o slavenskim apostolima Ćirilu i Metodu,²⁰ u kojoj je Leon XIII. posebno naglasio usku povezanost svete braće sa Svetom Stolicom i brigu Svete Stolice za slavenske narode, koja je iskazivana i u vrijeme njegovih prethodnika. Istom enciklikom, uz poziv na ponovno sjedinjenje odijeljene braće s Rimskom crkvom, papa je odredio da se prema rimskom kalendaru na 5. srpnja slavi blagdan sv. Ćirila i Metoda u cijeloj Crkvi. No, važnost ove enciklike ogleda se prije svega u afirmaciji već otprije poznatoga ćirilometodskoga pokreta i njegovih ideja.²¹ Ova ideja dolazi u Hrvatsku iz Češke preko Slovenije, gdje je mariborski biskup Anton Slomšek 1851. osnovao Bratovštinu sv. Ćirila i Metoda za sjedinjenje odijeljene braće s Katoličkom crkvom, koja je u jednom trenutku brojala čak 70.000 članova.²² Za širenje ideje u Hrvatskoj mnogi smatraju da je bio najzaslužniji Franjo Rački, koji je često i pisao o toj temi.²³ Naime, kad su u pitanju ova dva sveta brata, prema ćirilometodskom načinu razmišljanja, radilo se o svecima koji su pripadali "jednoj" i "općoj" Crkvi, koja u vrijeme, kad su oni živjeli, nije bila podijeljena. Stoga bi svaki pokušaj da se od njih napravi predmet nesporazuma, prema istom načinu razmišljanja, značio izdaju njihova djela i nauka. Drugim riječima, povratak ćirilometodskim izvorima i načinu crkvenoga razmišljanja bio bi put postizanja jedinstva kako među samim slavenskim narodima, tako i među crkvama kojima pripadaju.

3.2. *Euharistijski kongres u Jeruzalemu - novi poticaj*

Euharistijski kongres u Jeruzalemu od 14. do 21. svibnja 1893. bio je vrlo važan događaj za buduće odnose Rima prema Istoku općenito, a posebice prema istočnim kršćanima, kako sjedinjenima, tako i nesjedinjenima. Naime, nakon diplomatskih uvjeravanja

20 Usp. Leon XIII., *Grande munus*, u: Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, II., Rim 1882., str. 125-137.

21 Usp. A. Tamborra, *La riscoperta di Cirillo e Metodio nel secolo XIX e il suo significato*, u: *Orientalia Christiana Analecta* 231 (1988.), str. 315-343; J. P. Sydoruk, *The ideology of Cirillo-Methodians and its origins*, u *Slavistica* (Chicago) 19 (1954.), str. 34-55; G. van Dartel, *Ćirilometodska ideja i svetosavlje*, Zagreb, 1984.

22 Usp. F. Grivec, *Apostolat sv. Ćirila i Metodija i kršćanski istok*, Zagreb, 1928.

23 Usp. npr. F. Rački, *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda*, Zagreb, 1857./59; *Tisućnica slovjenkih apostolah sv. Ćirila i Methoda*, Zagreb, 1863.

sultana Abdula Hamida i ruskog cara Aleksandra III. da taj kongres ima u planu samo vjerske ciljeve te kontakata s nekim europskim političkim središtima, Papa je svojim legatom, koji će predsjedati tom kongresu, imenovao kardinala Benedikta Mariju Langénieuxa, nadbiskupa Reimsa. Osim toga, kardinal je imao zadaću ispitati opće stanje sjedinjenih istočnjaka, njihove strahove od latiniziranja itd., što je i učinio. Vrativši se u Europu, poslao je Leonu XIII. izvještaj o stanju koje je zatekao te mu predložio objavljivanje enciklike kojom bi se razjasnio stav Rima prema istočnim kršćanima, podržalo i ojačalo sjedinjene te razbilo spočitavanja nesjedinjenih.

3.3. *Novi dokumenti Leona XIII.*

Kao izravna posljedica ovoga prijedloga kardinala Langénieuxa, 20 lipnja 1894., u povodu 50. obljetnice biskupske službe Leona XIII., pojavilo se apostolsko pismo *Praeclara gratulationis*. Bilo je upućeno svim narodima i njihovim vođama a, u skladu s prijedlozima Jeruzalemskoga kongresa, ovo pismo pozivalo se na nekadašnje jedinstvo Crkve, koje je u međuvremenu razvrgnuto, i pozivalo istočnjake na ponovno sjedinjenje. Naime, prije odvajanja od Rima, sjeća se Leon XIII. u svojem apostolskom pismu, živeći svoju vjeru na različite načine te uz poštovanje različite crkvene discipline i obreda, istočni i zapadni kršćani priznavali su rimskoga biskupa, Petrova nasljednika, za svojega zajedničkoga poglavara. Stoga Leon XIII., u svoje ime i u ime svojih nasljednika, obećava potom da će biti osigurana i poštovana sva prava, posebnosti i privilegije istočnih crkava, patrijarha i obreda. Istočne obrede naziva "časnim ukrasom za cijelu Crkvu", koji svojim prastarim postojanjem potvrđuju "božansko jedinstvo katoličke vjere". Posebnim pak odlomkom obratio se zatim slavenskim narodima, za koje se pape, naglašava Leon XIII., još od vremena sv. Ćirila i Metoda stalno zauzimaju, a čiji se veliki dio udaljio od rimokatoličkoga ispovijedanja vjere pa i njih stoga poziva na jedinstvo.²⁴

Da bi se rezultati Jeruzalemskoga kongresa što više podržali i osnažili, Papa je od 24. listopada do 28. studenoga 1894. sazvao u Rimu konferenciju sjedinjenih istočnih patrijarha i nekolicine zapadnih kardinala, kojoj je sam predsjedao, a na kojoj se raspravljalo o odnosu između rimskoga obreda i istočnih obreda te o nadležnostima latinskih misionara i istočnih crkvenih dostojanstvenika. Poslije ove konferencije 30. studenoga 1894. pojavio se

---

²⁴ Usp. Leon XIII., *Praeclara gratulationis*, u: Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, XIV., Rim, 1895., str. 195-214.

apostolski breve *Orientalium dignitas*,²⁵ kojim se izričito odustaje od pripajanja istočnih obreda i discipline latinskom načinu te se naglašava da ih treba čuvati i poštivati. Izdane su upute za odgoj mjesnoga klera i podizanje mjesne hijerarhije što će za posljedicu imati podizanje nacionalnih odgojnih zavoda u Rimu.

Na Badnji dan 1894. objavio je Papa, pozivajući se na *Praeclara gratulationis*, pismo *Christi nomen*, kojim ponovno naglašava važnost jedinstva s Istokom i podržava odgoj visoko kvalificiranoga svećenstva u dijelovima istočnoga kršćanstva koji su se sjedinili s Rimom.²⁶

Motupropri *Optatissime* koji je Papa izdao 19. ožujka 1895. odredio je da jedna stalna kardinalska komisija, pod predsjedanjem kardinala M. H. Ledóchowskog, treba nastaviti savjetovanja konferencije patrijarha od jeseni 1894.²⁷

Uslijedili su poslije breve *Provida matris* od 5. svibnja 1895.²⁸ za proslavu blagdana Duhova te enciklike *Satis cognitum* od 29. lipnja 1896.²⁹ o jedinstvu Crkve i *Divinum illud munus* od 9. svibnja 1897.³⁰ o Duhu Svetom, čime su produbljena teološka razmišljanja i dane praktične upute za rad na jedinstvu. U povodu izlaska enciklike *Satis cognitum* Papa je dao iskovati komemorativnu medalju na kojoj je sprijeda bila ugravirana njegova slika s natpisom *Pontifex Maximus*, a otraga alegorijska slika jedinstva Crkve, s natpisom: *Fiat unum ovile et unus Pastor!* (Neka bude jedno stado i jedan Pastir!).³¹

Dokumenti Leona XIII. razlikovali su se od spisa iste vrste koje su objavljivali njegovi prethodnici, po općem tonu, po stupnju razumijevanja istočnih kršćana i po rječniku. Naime, Leon XIII. ne

25 Usp. Leon XIII., *Orientalium dignitas*, u: Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, XIV., Rim, 1895., str. 358-370 (De disciplina orientalium conservanda et tuenda).

26 Usp. Leon XIII., *Christi nomen*, u: Acta Sanctae Sedis XXVII. (1894./1895.), str. 385-387.

27 Usp. Leon XIII., *Optatissime*, u: Acta Sanctae Sedis XXVIII. (1895./1896.), str. 323-324 (De commissione pontificia ad reconciliationem dissidentium cum Ecclesia fovendam).

28 Usp. Leon XIII., *Provida matris*, u: Acta Sanctae Sedis XXVII. (1894./1895.), str. 646-647.

29 Usp. Leon XIII., *Satis cognitum*, u: Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, XVI., Rim 1897., str. 157-208.

30 Usp. Leon XIII., *Divinum illud munus*, u: Acta Sanctae Sedis XXIX. (1896./1897.), str. 644-658.

31 Usp. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 351; N. Raponi, *L'ecumenismo tra ottocento e novecento*, u: E. Guerriero-A. Zambarbieri (a cura di), *Storia della Chiesa. La Chiesa e la società industriale (1878-1922)*, XXII/2, Milano ²1992., str. 178.

rabi više izraze "shizmatici" i "heretici" da bi njima označio istočne nesjedinjene kršćane, već se služi izrazima "odvojena braća" ili "disidenti". K tome, vrlo često pokazuje kako visoko cijeni istočne obrede, koji su u mnogo čemu apostolskoga podrijetla, i unutrašnje disciplinsko ustrojstvo tih crkava, što pomalo otvara put višem stupnju uzajamnoga povjerenja, u čemu ga podržavaju brojni katolički biskupi i teolozi.³²

3.4. Podrška različitim crkvenim redovima i osnivanje udruga za promicanje apostolata na Istoku

Leon XIII. vrlo je snažno podupirao djelovanje različitih redova na djelu sjedinjenja na Istoku gdje su mnogi već stoljećima imali svoje članove i samostane: asumpcioniste, benediktince, dominikance, isusovce, kapucine, karmelićane, lazariste, lionske misionare, franjevce, redemptoriste, salezijance, školsku braću, bijele oce kao i brojne ženske kongregacije. Osim toga, da bi se što više pomoglo katoličkim zajednicama na Istoku, ali i zbog toga što se latinski "misionari" vrlo često nisu znali prilagoditi osjećajima i tradiciji istočnjaka, u Rimu je, ali i u zemljama gdje su živjeli katolici istočnoga obreda, Papa dao podići zavode za odgoj sjedinjenoga klera iz nekih naroda, dok su se drugi kandidati školovali u redovničkim ili Propagandinim institutima u Rimu.³³ U Rimu su, k tomu, u ovom razdoblju, uz Grčki zavod, koji je postojao od 1576., osnovani još sljedeći nacionalni zavodi u kojima su se odgajali budući svećenici: armenski 1867., etiopski 1919., ponovno otvoren maronitski 1891., rumunjski 1937., ruski 1929., ukrajinski 1897. i malo sjemenište (1951. u Francuskoj, a od 1956. u Rimu).³⁴

Osim ovoga, u drugoj polovici 19. i početkom 20. st. osnivane su razne udruge sa svrhom pomaganja katolicima istočnih obreda i za promicanje apostolata sjedinjenja koje su pape rado pomagale i podržavale. Tako je u Parizu 1848. osnovana *Société de secours en faveur des chrétiens du Liban*, 1851. također u Parizu, *Oeuvre Apostolique d'Orient*, te 1856. *Oeuvre des Écoles d'Orient* koja od 1857. izdaje glasnik *Oeuvre d'Orient*. U Beču se 1857. osniva *Verein von der unbefleckten Empfängnis Mariens zur Unterstützung der*

³² Usp. H. Jedin, (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 352.

³³ Usp. H. Jedin, (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI/2, str. 353.

³⁴ Usp. Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico. Cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano, 1974., str. 755-773.

Katholiken im Türkischen Reiche und im Oriente, u Parizu 1876. *Association de Saint Louis - Oeuvre pour le soutien de la nation maronite du Liban*, 1882. u istom gradu *Comité de Ste Anne*, 1891. u Velehradu *Apostolat sv. Ćirila i Metoda*, a nakon 1920. još neke udruge.³⁵

3.5. Osnivanje stručnih časopisa

U tom razdoblju, kao posljedica nastojanja i ideja Leona XIII., u Katoličkoj crkvi, posebice u Francuskoj i Italiji, nastaju i brojni časopisi koji nude različite informacije i dokumente, povijesna i teološka istraživanja o istočnim kršćanima. Među njima svakako treba spomenuti *L'Oeuvre d'Orient*, koji je izlazio u Parizu od 1857., *Revue de l'Orient chrétien*, također u Parizu, od 1896., *Échos d'Orinet* u Parizu od 1897., *Bessarione, pubblicazione periodica di Studi Orientali* u Rimu od 1896. te *Oriens Christianus* u Rimu od 1901.³⁶ Svi ti časopisi, dakle, tiskani su na Zapadu, te su imali neznatan utjecaj na istočne kršćane. Zapravo, svrha im se, zbog okruženja u kojemu su nastajali i jezika kojim su bili tiskani, svodila na to da rimokatolicima ponude pouzdane informacije o nekatoličkim kršćanima na Istoku i o katolicima pripadnicima različitih istočnih obreda te su, zbog svega toga, nesjedinjeni istočni kršćani, koji su živjeli daleko i govorili svojim jezicima, a zbog kojih je cijeli taj program stavljen u pokret, ostajali zapravo nezahvaćeni jer se na njih takvim časopisima nije moglo utjecati.

No, u isto vrijeme postojao je jedan katolički časopis koji je bio tiskan u kraju gdje su živjeli brojni pravoslavci i na jeziku koji su dobro razumjeli, a unatoč tome, sve donedavno redovito nije spominjan u svjetskoj stručnoj literaturi. Radilo se o časopisu *Balkan - jedinstvu i bratskoj slogi*, koji je 1896., na izravan poticaj Leona XIII. pokrenuo sarajevski nadbiskup Josip Stadler. Taj časopis izlazio je do 1902., a urednik mu je cijelo vrijeme bio Aleksandar Bresztyenszky.³⁷ Na ćirilo-metodskoj ideji časopis je krčio put

³⁵ Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, str. 817-820; C. Korolevskij, *Alcune notizie intorno alle opere per l'assistenza ai cattolici di rito orientale*, u: *Unitas* 3-4 (1949.) 1-64.

³⁶ Usp. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 352-353.

³⁷ Usp. J. Kolarić, *Ekumenska djelatnost nadbiskupa Stadlera*, u: P. Babić - M. Zovkić (prir.), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, Sarajevo 1986., str. 137-166; T. Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca...*; isti, *I rapporti tra i cattolici e gli ortodossi...*; isti, *Nadbiskup Josip Stadler (1881.-1918.) i Srbi*, u: *Crkva u svijetu* 34 (1999), str. 35-60; isti, *Časopis Balkan -*

jedinstvu između katolika i pravoslavaca, a s obzirom na mjesto izlaženja te na činjenicu da je neko vrijeme usporedno bio tiskan na latinici i ćirilici, kao i na to da je objavljivan na jeziku koji su razumjeli najširi slojevi pravoslavnih vjernika, ovaj je časopis jedinstvena pojava u svjetskoj periodici onoga doba. Pa ipak, kao što je već rečeno, još uvijek nije dostatno vrednovan ni u stručnoj literaturi ponajprije zato što je na mnogo strana, poglavito u inozemstvu, gotovo nepoznato da je uopće izlazio. Za tu činjenicu odgovornost treba tražiti prije svega u našim stručnim krugovima. No to je samo dio šire pojave da se o zaslugama hrvatskoga katoličanstva i kulture općenito u svijetu često ne zna jer kod kuće nema dovoljno volje na pravi način predstaviti se u inozemstvu. A da ta ista svjetska literatura načelno nema ništa protiv nas, izravni je dokaz da rado preuzima ono što joj je dostupno na nekom od velikih jezika. Primjerice jedna od najpoznatijih studija o Leonu XIII., napisana pod vidom zauzimanja ovoga pape oko različitih pitanja kršćanskoga Istoka, ne spominje *Balkan*, ali ističe da je taj isti papa u posebnom pismu,³⁸ jer je ono napisano na razumljivom latinskom jeziku, vrlo hvalio Stadlerove pokušaje uspostavljanja kontakta s pravoslavnim biskupima na području svoje nadbiskupije. Piscu studije nije poznato da se upravo iz toga istoga papinskog pisma rodio časopis *Balkan*;³⁹ razlog tomu je činjenica da je on tiskan na piscu stranom nerazumljivom hrvatskom jeziku.

3.6. Neke reakcije na poticaje Leona XIII.

Na pozive iz Rima pozitivno su reagirali brojni katolički teolozi i biskupi. Među hrvatskima svakako valja spomenuti đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera,⁴⁰ koji je već 1881. svoju korizmenu poslanicu bio posvetio tematici iz enciklike *Grande munus*, a o istoj stvari je razmišljao i u poslanici iz 1882. On je isto tako godine 1881. predvodio hodočašće katoličkih Slavena u Rim i

---

jedinstvu i bratskoj slogi, u: Crkva u svijetu 27 (1992), str. 224-233 (talijanski: *Josip Stadler: all'untone e alla concordia fraterna*, u: R. Perić (a cura di), *Homo imago et amicus Dei*, Rim, 1991., str. 473-484.

38 Usp. R. F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano...*, str. 19. - Pismo Leona XIII nadbiskupu Stadleru od 12. listopada 1894. *Quae doctrinae*, u: *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, XIV., Rim 1895., str. 342-344.

39 O *Balkanu* ništa ne zna ni Brunello Aristide u svojoj inače vrlo ozbiljnoj i pozamašnoj knjizi, *Le Chiese orientali e l'untone*, Milano 1966.

40 Strossmayer je o toj temi objavio dvije korizmene poslanice za dvije uzastopne godine. Usp. *Glasnik biskupija bosanske i sriemske* 4 (1881), str. 25-53 i 3 (1882), str. 17-58.

održao pozdravni govor papi.⁴¹ Treba svakako spomenuti teologe Antuna Frankija, koji je u to doba objavio dvije knjige,⁴² Ivana Markovića, koji je mnogo pisao,⁴³ te kasnije sarajevskoga nadbiskupa Josipa Stadlera, koji je pokrenuo izdavanje časopisa *Balkan - jedinstvu i bratskoj slogi* (1896.-1902.), u kojemu su surađivali tadašnji hrvatski teolozi objavljujući vrlo pomirljive i studiozne tekstove.⁴⁴ Strossmayer je katedralu koju je sagradio u Đakovu 1882. posvetio "Slavi Božjoj, jedinstvu Crkava, slogi i ljubavi naroda svoga!"⁴⁵ U sjemenišnoj crkvi u Đakovu "utemeljuje na Josipov dan 1877. vječitu zadužbinu sa 500 for. u svrhu, da se iz prihoda te zaklade prvom subotom svakoga mjeseca pjeva sv. misa na čast neoskvrnenoga začeca Bl. Dj. Marije sa izričitom namjenom: da Bog čim prije sjedini istočno-slavensku crkvu sa zapadnom i da sloga i ljubav u svem narodu našem na jugu vazda vlada".⁴⁶ Pod Stadlerovim vodstvom u Sarajevu je u Vrhbosanskoj bogosloviji među profesorima i studentima tijekom studija razvijana sjediniteljska aktivnost, a u sklopu zgrade bogoslovije sagrađena je i crkva sv. Ćirila i Metoda, u kojoj je na dan njezine posvete 1896. propovijedao upravo Strossmayer.⁴⁷

S druge strane, vrlo brojni pravoslavni novinari, teolozi i biskupi, na mnogo strana po svijetu, oštro su kritizirali i energično odbacivali svaku inicijativu koja je proizlazila iz enciklike *Grande*

-
- 41 Usp. *Govor preuzvišenoga g. biskupa J. J. Strossmayera...*, u: Glasnik biskupija bosanske i sriemske 13 (1881), str. 131-135.
- 42 Antun Franki objavio je dvije knjige kojima se izravno uključio u raspravu o sv. Ćirilu i Metodu: *Dvije poslanice dvaju pravoslavnih episkopa u Dalmaciji*, Zadar 1881; *Slavenski apostoli Kiril i Metodije i istina pravoslavlja*, Zadar 1882.
- 43 Usp. npr. I. Marković, *Papino poglavarstvo u Crkvi za prvih osam vjekova*, Zagreb 1883.; isti, *Cezarizam i bizantinstvo u poviesti istočnog raskola*, I.-II., Zagreb 1891.; isti, *O Evkaristiji s osobitim naglaskom na epiklezu*, I-II, Zagreb, 1893.-1894.; isti, *Gli Slavi ed i Papi*, I.-II., Zagreb, 1897. (prijevod: *Slaveni i Pape*, I.-II., Zagreb 1903.-1904.)
- 44 P. Jurišić (prir.), *Josip Stadler. Život i djelo*, Sarajevo 1999; T. Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca...*; isti, *I rapporti tra i cattolici e gli ortodossi...*; isti, *Mi i oni. Siguran identitet pretpostavka susretanja*, Sarajevo 2000., str. 145-195.
- 45 Usp. M. Pavić - M. Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački i sriemski god. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.-1904., str. 378. (reprint-izdanje, Đakovo 1994., iste stranice).
- 46 Usp. M. Pavić - M. Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački...*, str. 757.
- 47 Usp. T. Vukšić, *Prisutnost misli o jedinstvu Crkava u Katoličkoj bogosloviji u Sarajevu*, u: P. Sudar - F. Topić - T. Vukšić (prir.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990.*, Sarajevo-Bol, 1993., str. 239-249.

munus kao i iz drugih dokumenata Leona XIII. koji su uslijedili te, naravno, i one iz ćirilo-metodskoga pokreta kao takvoga. Među reakcijama brojne su bile i srpske. S nekima od njih polemizirao je već spomenuti Antun Franki u svojoj prvoj knjizi *Dvje poslanice dvaju pravoslavnih episkopa u Dalmaciji*. Najprije su, naime, reagirala trojica srpskih pravoslavnih biskupa u tadašnjoj Austro-Ugarskoj na korizmenu poslanicu biskupa Strossmayera. Radi se o uskrsnoj poslanici iz godine 1881. kotorskoga pravoslavnoga biskupa Gerasima Petranovića te o duhovskim poslanicama zadarskoga biskupa Stefana Kneževića i gornjokarlovačkoga biskupa Teofana Živkovića koji su žestokim riječima odbacili svaku inicijativu oko sjedinjenja, nazivajući njezine protagoniste "lažnim prorocima", a njihov sadržaj "protukršćanskim".⁴⁸ Na Petrovdan 1881. odgovorio im je katolički zadarski nadbiskup Dujam Maupas posebnom okružnicom.⁴⁹

Pravoslavni su biskupi davali do znanja - osim već spomenutim optužbama na račun katoličkih crkvenih velikodostojnika - da od sjedinjenja nikada neće biti ništa, a Teofan Živković papi je poručivao: "Prije će biti, što još nije bilo. Velebit će se srušiti u more, Plješivica Plaški zaroniti, a Kapela Senj i svu Krbavu; prije će Lika usanut i cijela i izaći Glina do Kosinja; a Jezerom Kupa okrenuti, a Karlovac prijeći na Rijeku, a Rijeka pod Komogovinu: nego će poslušati toga glasa i prevrnuti vjerom svojom pravoslavni Srpski moga grada narod." Leona XIII. i biskupa Strossmayera nazivao je "nečistim duhovima", koji su vođeni "slavoljubljem", koji od Srba traže "da se mi razkrstimo s onim, što je nama do sada bilo najsvetije i najrodjenije. Da se oprostimo sa našim lijepim i spasonosnim pravoslavljem; da razorimo našu srbsku narodnu crkvu; da pregorjemo naše ime narodno, s kojim smo se do sada ponosili vazda; pa da tako odbijeni od čokota našeg pradjedovskog, koji nas je dosele ranio i krjepio i za ovaj i za onaj život, kao pravoslavni Srbli izčeznemo sasvim sa ovoga svijeta". Strossmayer je za njega "zanešeni vrtljivac taj, koji se pojavio među nama, kao nekakav prorok velike budućnosti slavenske".⁵⁰

Zadarski pravoslavni biskup katoličke radnike na sjedinjenju naziva "lažnim prorocima" koji izvrću čistoću vjere i zavode narod na "lažni put" te "koji pod plaštom istine kriju laž" te nastavlja: "Svi inovjerni poglavice crkvene, sljedeći napatku prvoga im poglavice, i

48 Usp. T. Vukšić, *Medusobni odnosi katolika i pravoslavaca...*, str. 192.

49 Usp. *Okružnica zadarskoga nadbiskupa*, u: *Katolički list* 40 (1881), str. 315-319.

50 Usp. *Duovska besjeda Teofana Živkovića episkopa gornjo-karlovačkoga*, u: *Katolički list* 31 (1881), str. 244-245 i 32 (1881), str. 251-253.

kroz javnu propovijed, i kroz pastirske poslanice, i kroz javne listove počеше bezzazorno napadati na vjeru našu i pozivati pravoslavne, da pogaze vjeru otaca, da se odreknu zavjetnoga svoga vjerovanja, da zapuste crkve svoje, pak da lete k onome središtu, iz koga je najmanje dobra po čovječanstvo poteklo." Na sljedećim stranicama taj pravoslavni biskup optužuje Katoličku crkvu zbog krivovjerja te nabraja različite hereze, općenito poznate iz pravoslavne polemičke teološke literature, u koje bi bilo zapalo katoličanstvo.⁵¹

Gerasim Petranović, pravoslavni biskup iz Kotora, tvrdio je da se nalazi u velikoj brizi za svoje vjernike zbog katoličkih nastojanja oko sjedinjenja. No, za razliku od prve dvojice svojih kolega, pisao je s mnogo više osjećaja za toleranciju. Pisao je, između ostaloga, ovako: "Pravoslavna braćo! Pripišite jedino nepoznavanju istine ili strasti ono, što ih na ovakvo nehrisťjansko, nebratsko postupanje pokreće; a u ostalom uvjerite se, da željenoga uspjeha nikad oni u tome imati neće. - No zgodno je ovdje pitanje: kako da se mi prema ovakovima vladamo i postupamo? (...)"

Ljubavi, velim, evangjelskom, koja ne dopušta, radi održanja vjere, sijati mržnju, podpaljivati razdor, upotrebljavati protivu inovjernih pakostna sumnjičenja, potvaranja i nemoralna sredstva prozelitizma, protivu kojega, a u zaštiti uvrijegjene im savjesti, eto i sami zakoni blagoslovene države našega pravednoga Cara i Kralja stroge kazni propisuju. - Ljubezni mi i obožavajući pravoslavnu svoju vjeru, dokazujemo čistotu njenu bez strasti i jedino na temelju sv. Pisma i sv. Predanja, niti ju ikome nedozvoljenim sredstvima namećimo. Sjećajući se vazda temeljitoga načela vjerotrpivosti naše svete crkve, ne vrijegajmo ikoje, a još manje druge hristjanske vjeroispovijedi, smatrajući u posjedovateljima istih svoju braću i bližnje te im u pitanjima vjerskim, ako potraže, pomoć pružajmo, a u pitanjima narodnoga blagostanja svagda složno i u ljubavi s njima za obće dobro i napredak radimo."⁵²

Ipak, između svih srpskih protokatoličkih polemičara ponajprije ovdje svakako treba spomenuti poznatoga pravoslavnoga kanonistu i pisca Nikodima Milaša (1845.-1915.), poslije dalmatinskog biskupa, koji je još kao profesor u Zadru vrlo brzo reagirao i već 1881. objavio veliku polemičku knjigu o svetoj braći, te oštru polemiku nastavljao tijekom sljedećih godina. On ne vidi nikakva razloga zašto bi netko Ćirila i Metoda trebao smatrati katolicima i napada Leona XIII. da,

⁵¹ Usp. *Okružnica zadarskoga eptiskopa grčko-iztočne crkve*, u: *Katolički list* 37 (1881), str. 294-295 i 38 (1881), str. 301-303.

⁵² Usp. *Okružnica kotorskoga episkopa grčko-iztočne crkve*, u: *Katolički list* 39 (1881), str. 309-310.

okrećući se pravoslavnim Slavenima, zapravo želi, osvajanjem novih područja i vjernika, nadoknaditi ono što je Katolička crkva prethodno izgubila nastankom protestantskih zajednica.⁵³ Na Milašovu knjigu odgovorio je Franki, knjigom istovjetna naslova,⁵⁴ a Milaš je žestoko polemizirao i poslije.⁵⁵ Pozivajući se na Pobjedonosceva, vrhovnoga prokuratora Svetog sinoda Ruske pravoslavne crkve, u svojoj knjizi *Propaganda, njezin postanak i današnja uredba* Strossmayera je nazivao fanatikom ideje da pokatoliči Rusiju. Djelovanje Katoličke crkve smatra "često nedopuštenim od morala"; kaže da je "današnji papa začeo, kao što znamo, misao, da, za nadoknadu onih naroda zapadne Jevrope, koji se svaki dan od njega odcepljuju, zadobije sebi pravoslavne Slovene, da ih privoli na uniju sa Rimom, pa za tim da ih polatini". Papinstvo je, prema njegovu mišljenju, "staro nekih hiljadu godina", odijelilo se "od pravoslavne crkve pre desetak vekova", a njegova je zamisao "gospostvo nad celim svetom".

No, slični odgovori nisu kasnili ni iz nekih drugih nacionalnih pravoslavnih crkava, pa ni iz Rusije, otkuda je 1882. stigla čak jedna protuenciklika.⁵⁶ No, u Rusiji je bilo i drukčijih pravoslavnih razmišljanja, kao što je to bio slučaj s poznatim Vladimirom Solovjevim, koji je prijateljvao i sa Strossmayerom te neko vrijeme živio i objavljivao u Hrvatskoj.⁵⁷ On je, između ostaloga, 1889. objavio svoja razmišljanja o Rusiji i općoj Crkvi,⁵⁸ koja po pomirljivosti i sadržaju vrlo odudaraju od dosad spomenutih pravoslavnih polemičara, a koja su kasnije objavljena i na hrvatskome.⁵⁹

U BiH je protukatolička, protuaustrijska i protuhrvatska polemika započela još prije negoli je austro-ugarska vojska ušla u te krajeve i nastavila se tijekom cijeloga idućeg razdoblja, dolazeći iz različitih pravaca: iz Srbije, Crne Gore, Rusije, od domaćih pravo-

53 Usp. N. Milaš, *Slavenski apostoli Kiril i Metodije i istina pravoslavlja*, Zadar 1881. - Ova knjiga prevedena je i na talijanski: *Gli apostoli slavi Cirillo e Metodio e la verità ortodossa*, Trieste 1886.

54 Usp. A. Franki, *Slavenski apostoli Kiril i Metodije i istina pravoslavlja*, Zadar, 1882.

55 Usp. npr. N. Milaš, *Propaganda, njezin postanak i današnja uredba*, Beograd, 1889.

56 Usp. *Anti-Entsiklika ili bratskoe slovo pravoslavnogo slavjanina k' slavjanam' katolikam' po povodu izdanija popoju l'vom XIII bulli o prazdnovaji pamjati svv. Kirilla i Methodija*, Kharkov, 1882.

57 Usp. S. Rittig, *De relationi Solovjevi ad croatas*, u: *Acta II conventus Velehradensis*, Prag, 1910., str. 110-122; M. Pavić - M. Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački...*, str. 808.

58 Usp. V. Solovjev, *La Russie e l'Église universelle*, Paris, 1889.

59 Usp. V. Solovjev, *Rusija i Opća Crkva*, Sarajevo, 1922.

slavaca i muslimana. No otvorenu polemiku između Pravoslavne i Katoličke crkve na ovom području započeo je sarajevski pravoslavni metropolit Sava Kosanović kad je u lipnju 1883. u novosadskom listu *Zastava* objavio okružnicu,⁶⁰ koju će poslije objaviti i zagrebački *Katolički list*,⁶¹ kojom je katolike otvoreno optužio zbog navodnoga prozelitizma na području svoje biskupije, na što su mu, odbacujući sve optužbe kao posvema neutemeljene, zajedničkim otvorenim pismom odgovorili tadašnji sarajevski nadbiskup i banjolučki apostolski upravitelj Josip Stadler te mostarski biskup Paškal Buconjić.⁶² Bio je to nastavak već postojećih svađa između Srba i Hrvata i početak javnih nesporazuma među crkvenim ljudima različitih vjeronazora koji će se, na različite načine, pojavljivati i u prvim desetljećima 20. st.⁶³ To vrijedi prije svega za političke i nacionalne nesporazume koji će kulminirati atentatom što ga je 1914. izveo srpski terorist Gavrilo Princip na austro-ugarskoga prijestolonasljednika Franza Ferdinanda u Sarajevu, koji će se pretvoriti u neposredni povod za početak Prvoga svjetskoga rata.

Ništa bolje nije prošao ni već spominjani časopis *Balkan*, koji je u srpskim pravoslavnim krugovima dočekan kao sredstvo rimske propagande pa se, odmah poslije njegove pojave polovicom 1896. pojavljuju srpski odgovori,⁶⁴ koji su katkad, kao npr. onaj Alekse Ilića, bili vođeni idejom nacionalne megalomanije prepoznatljive u sljedećem odlomku: "Do okupacije u Bosni i Hercegovini pravoslavni Srbi živeli su sa Srbima rimokatoličke vere u svojoj domovini u najlepšim odnosima i verska trpeljivost išla je čak tako daleko, da su u to pravoslavni Srbi svojoj po krvi braći rimokatoličke vere, koji su od pamtiveka bilo siromašniji i neznatniji, podizali mestimice i bogomolje i pomagali da se materijalno podižu. Ali od kako se promenom državne uprave u Bosni i Hercegovini otvoriše širom vrata najezdi jezuita, od kako ovi poplaviše te krasne srpske zemlje da kao pioneri rimske propagande šire katoličanstvo, - od to doba prestala je bratska sloga i sveto pravoslavlje u Bosni i Hercegovini postalo je predmetom plena njihova."⁶⁵ Negativnom kritikom na pojavu

60 Usp. S. Kosanović, *Okružnica*, u: *Zastava* 89 (1883), str. 2.

61 Usp. S. Kosanović, *Okružnica metropolitte presv. g. Save Kosanovića*, u: *Katolički list* 40 (1883), str. 319.

62 Usp. *Otvoreno pismo presviet. gosp. Savi Kosanoviću, metropolitu grčko-iztočne crkve u Sarajevu*, u: *Katolički list* 38 (1883), str. 302-303.

63 Usp. T. Vukšić, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca...* (v. bilj. 7).

64 Usp. npr. Siniša, *Odgovor rimskoj propagandi na njen Balkan - jedinstvu i bratskoj slozi*, Zagreb, 1896.

65 A. Ilić, *O rimskoj propagandi u Bosni i Hercegovini*, Beograd, 1903., str. 9.

Balkana reagirao je i *Srpski Sion*, glasilo metropolije u Srijemskim Karlovcima,⁶⁶ *Dalmatinski "Glasnik"* iz Zadra⁶⁷ te *Bosansko-hercegovački Istočnik* iz Sarajeva,⁶⁸ a sarajevski metropolit Nikolaj Mandić službeno je osudio pojavu *Balkana* te one pravoslavne vjernike koji su posjedovali taj časopis, pozvao da ga vrate onome tko im ga je poslao; svećenstvo je zamolio da po svojim župama primjerke tog časopisa, ako postoje, "pokupi i pred narodom uništi sve, što nađe".⁶⁹

Očito je da je sva ta buka s pravoslavne strane protiv katolika podizana samo prividno zbog zabrinutosti srpske strane, stvarne ili umišljene, da pravoslavni vjernici ne bi prešli na katoličku vjeru; pravi razlog treba vidjeti u poznatoj ideologiji o Srbima triju vjerozakona koje bi trebalo ujediniti u zajedničkoj državi. Prigovori i optužbe na račun Katoličke crkve zbog navodnoga prozelitizma bili su vrlo česti premda redovito nisu imali stvarnoga utemeljenja. Naime, katolička nastojanja oko jedinstva Crkve u to su vrijeme bila uglavnom teorijska i teološka, a obraćenja na katoličku vjeru, kojih je ponajviše bilo u BiH, bila su vrlo rijetka i uvijek pojedinačna, a gotovo redovito su se događala kod sklapanja mješovitih ženidaba. No, unatoč tomu, ta pojedinačna prevjeravanja na katoličanstvo česta su tema različitih studija i u novije vrijeme. S druge strane, gotovo je nepoznato da je sama Srpska pravoslavna crkva u isto vrijeme katolike prevodila na pravoslavlje, i to u nekim mjestima masovno, o čemu svjedoči službeno glasilo Dabro-bosanske metropolije *Bosansko-hercegovački Istočnik*, od 15. ožujka 1899., koji donosi vijest, doduše "neslužbenu", kako stoji u njezinu nadnaslovu, da na Bijele poklade te godine u selu Santovu u Bačkoj "preko 1000 Srba katoličke vjere stupiše po novo u krilo svete pravoslavne crkve".⁷⁰

---

66 Usp. "Balkan", *njegovo jedinstvo i bratska sloga*, u: *Srpski Sion* VI (1986), str. 378-381.

67 Usp. *Balkan*, u: *Bosansko-hercegovački Istočnik* 7-8 (1896), str. 261-263.

68 Usp. *Balkan, jedinstvu i bratskoj slozi*, u: *Bosansko-hercegovački Istočnik* 5 (1896.), str. 171-172.

69 N. Mandić, *Okružnica prečasnomo srpsko-pravoslavnom sveštenstvu Dabro-bosanske eparhije*, u: *Bosansko-hercegovački Istočnik* 3 (1898), str. 39-40.

70 Usp. *Prelazak "Šokaca" u pravoslavnu vjeru*, u: *Bosansko-hercegovački Istočnik* 5 (1899), str. 65-71.

3.7. Rezultati Leonovih nastojanja oko sjedinjenja i zblžavanja

No, svi ti naponi Katoličke crkve nisu ostvarivali rezultate koje se željelo a ono što se postizavalo nije odgovaralo količini uloženi sredstava i energije. Osim toga, na mnogo strana u samoj Katoličkoj crkvi onaj dio programiranoga odnosa prema istočnim kršćanima koji se prepoznavao kao polagano latiniziranje sjedinjenih kršćana istočnoga obreda, nailazio je na sve češće kritike. Nekima je posebice neprihvatljivo bilo što je Kongregacija za širenje vjere, tj. Propaganda, kako ju se često naziva, bila istodobno nadležna kako za misije u klasičnom smislu te riječi u nekršćanskim zemljama, tako isto, premda s posebnim odjelom, i za sva nastojanja među istočnim kršćanima. Stoga je Leon XIII., na prijedlog grčke vlade, apostolskim pismom *In suprema* 10. lipnja 1882. odlučio da ubuduće na grčkom području neće imenovati biskupe s naslovom *in partibus infidelium*, kao u klasičnim misijama, nego kao naslovne biskupe.⁷¹ Tako je Leon XIII. od apostolskoga delegata u Carigradu Serafina Vanutellija 1883. primio dopis kojim je izrazio svoje mišljenje o najuspješnijim sredstvima za ponovni povratak disidenata u Katoličku crkvu, u kojemu je jasno naglasio neuspjeh latinskih misionara na Istoku i kritizirao njihova latinizatorska nastojanja.⁷² Iste je godine turski konzul u Rimu Carlo Gallien predložio Papi da u istočne krajeve šalje nove misionarske redove, čiji članovi bi trebali prethodno steći određena znanja kako o krajevima tako o ljudima među koje dolaze. Na te prijedloge reagirao je Leon XIII. tako što je nadbiskupu Catanije kardinalu Giuseppeu Benedettu Dusmetu, benediktincu, pismom *Abbiamo appreso*⁷³ od 4. siječnja 1887. izrazio zadovoljstvo zbog ponovnog otvaranja benediktinskoga Zavoda sv. Anzelma, čije djelovanje će biti usklađeno s planovima za kršćanski Istok.

Nastojanja oko sjedinjenja koja su se činila krajem 19. i početkom 20. st. nisu kao posljedicu imala masovna sjedinjenja, ali su akcije Leona XIII. već postojećim istočnim katolicima pomogle da se, u moru nekatolika s kojima su živjeli, oslobode kompleksa manje vrijednosti i postanu svjesni da su članovi velike svjetske obitelji Katoličke crkve. Vjerojatno bi i sjedinjenja bila brojnija da se na istome području nisu isprepletali protivni interesi velikih sila Turske,

⁷¹ Usp. Leon XIII., *In suprema*, u: Acta Leonis XIII. Allocutiones, apostolae, constitutiones, alique acta praecipua, I., Brügge, 1887., str. 277-285.

⁷² Usp. J. Hajjar, *Le christianisme en Orient. Étude d'histoire contemporaine 1684-1968*, Bejrut, 1971., str. 243.

⁷³ Usp. Leon XIII., *Abbiamo appreso*, u: Acta Leonis XIII. Allocutiones, apostolae, constitutiones, alique acta praecipua, II., Brügge, 1887., str. 250-253.

Francuske, Austro-Ugarske i Rusije, čiji su veleposlanici, u ime svojih vlada, katkad intervenirali čak i u Vatikanu.⁷⁴ No, unatoč tomu, sjedinjenja istočnjaka s Katoličkom crkvom ipak je bilo i u drugoj polovici 19. st., jer je primjerice jedan dio Makedonaca započeo proces sjedinjenja i utvrđivao jedinstvo između 1859. i 1883.⁷⁵ Bilo je sjedinjenja i u drugim krajevima: npr. manja grupa u Albaniji 1895.,⁷⁶ u Bugarskoj,⁷⁷ Gruziji,⁷⁸ u Grčkoj (1882.-1883.)⁷⁹ itd. Osnivana su nova i obnavljana neka stara sjedišta: patrijaršije i apostolski vikarijati.⁸⁰

Prema mišljenju dobrih poznavatelja crkvenih prilika u vremenu kojim se bavi ovaj članak, Leon XIII. nije nikada gajio iluzije o skorom sjedinjenju istočnoga i zapadnoga kršćanstva. No, unatoč tomu, sjedinjenje svih Kristovih vjernika u jednu Crkvu bila je jedna od glavnih oznaka njegove ekleziologije. Njegovom smrću 1903. ova ideja je uvelike oslabila, ali ostaje istina da je njegovo zauzimanje pridonijelo pripravi temeljnoga ekumenskoga popuštanja napetosti u odnosima Katoličke i Pravoslavne crkve.⁸¹

Na političkom planu Leon XIII., iako mu je do toga bilo vrlo stalo, nije uspio sklopiti konkordate s Rusijom⁸² i Srbijom,⁸³ unatoč naporima koje je činila vatikanska diplomacija kojoj je pomagao i Strossmayer.⁸⁴ No, uspio je takav sporazum sklopiti sa crnogorskim

---

74 Usp. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 354.

75 Usp. K. Stojanov, *Povijesno-pravni razvoj Katoličke crkve bizantsko-slavenskog obreda u Makedoniji*, Zagreb, 1990.

76 Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, str. 169.

77 Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, str. 184-185.

78 Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, str. 193.

79 Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, str. 200-202.

80 Usp. Sacra Congregazione per le Chiese orientali, *Oriente cattolico...*, gdje se mogu naći vrlo korisni povijesni i statistički podaci o svim istočnim katoličkim crkvenim zajednicama.

81 Usp. R. F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano...*, str. 490-497; E. Hocedez, *Histoire de la théologie au XIX siècle*, III., Brüssel-Paris, 1947., str. 387-391. - Prema: H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 354.

82 Usp. E. Winter, *Rußland und die slawischen Völker in der Diplomatie des Vatikans 1878-1903*, Berlin, 1950; K. Milutinović, *Štrossmajer i jugoslovensko pitanje*, Novi Sad, 1976., str. 178-190

83 Usp. B. Nestorović, *Konkordat između Srbije i Vatikana*, Beograd, 1902.

84 Usp. M. Pavić - M. Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački...*, str. 759-770 i 806-810.

knezom Nikolom, 18. kolovoza 1886., kojim je regulirano stanje katolika u toj kneževini, koji će pripadati barskoj nadbiskupiji.⁸⁵ Ipak, od 1894. Rusija je imala svojega "ministra pomoćnika kod Vatikana", a 1896. Leon XIII. imenovan je *ad honorem* članom Petrogradske carske akademije.⁸⁶ No, konkordat, osim s Crnom Gorom, nije sklopljen, kako zbog odbijanja državnih vlasti, tako zbog stava nacionalnih pravoslavnih crkava, ni s jednom drugom pravoslavnom zemljom; u tim je zemljama pravoslavlje uvijek bilo privilegirano, a katolicizam čak i proganjen.⁸⁷

4. PIO X. PASTORALNO POMAŽE ISTOČNIM KATOLICIMA I USPOSTAVLJA DIPLOMATSKE ODOSE

Leonov nasljednik papa Pio X. (1903.-1914.) bio je prije svega praktični dušobrižnik te nije propuštao pomagati i podržavati katolike istočnoga obreda, posebice kad se radilo o njihovim pastoralnim potrebama, bilo o njihovim zajednicama u emigraciji na Zapadu bilo o preostalim katolicima u matičnim zemljama, gdje su katkad bivali egzistencijalno ugrožavani, kao npr. u Galiciji, gdje su pravoslavni misionari forsirali njihovo sjedinjenje s Pravoslavnom Crkvom.⁸⁸ Apostolskim pismom *Ex quo* od 26. prosinca 1910., poslanim apostolskim delegatima na Istoku, potvrdio je da Sveta Stolica nije zaboravila kako su njegovi prethodnici obvezali katolike na rad oko sjedinjenja.⁸⁹ Odobrio je 1910. pobožnost Molitvenoga tjedna za sjedinjenje kršćana; tu je pobožnost 1908. započeo anglikanac Paul J. Francis Watson, koji se 1909. obratio na katoličanstvo, a ona se poslije raširila u svim kršćanskim zajednicama.⁹⁰ Pomagao je časopis *Roma e l'Oriente*, koji su izdavali monasi u Grottaferrati kod Rima, ali je 1910. i javno odbacio neke stavove glede papinstva iznesene u jednom članku.⁹¹ Za katolike istočnoga

85 Usp. *Convenzione fra Leone XIII e Nicolò I principe di Montenegro*, u: A. Mercati, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Rim, 1919., str. 1048-1050.

86 Usp. I. Marković, *Slaveni i Pape*, I., Zagreb, 1908., str. XIX i XXXI.

87 Usp. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 171-194.

88 Usp. H. Jedin (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Die Kirche in der Gegenwart...*, VI./2., str. 355.

89 Usp. Pio X., *Ex quo*, u: *Acta Apostolicae Sedis* III. (1911), str. 117-121.

90 Usp. R. Aubert, *La semaine de prières pour l'unité chrétien*, Louvain, 1950.

91 Usp. E. Guerriero - A. Zambarbieri, *Storia della Chiesa...*, XXII./1., str. 125.

obreda u Mađarskoj 1912. ustanovio je biskupiju Hajdudorog.⁹² Bilo mu je vrlo stalo do toga da sjedinjene istočne katolike što više poveže sa Svetom Stolicom, te da taj osjećaj kod njih samih bude što više razvijan, jer se bojao Rusije, koju je smatrao najvećim neprijateljem Crkve, i njezinih akcija u svrhu privlačenja slavenskih naroda pravoslavlju. U tu svrhu i on je pokušavao sklopiti konkordate s pojedinim pravoslavnim zemljama, ali su takvi planovi vrlo teško prolazili. Uspio je istom tijekom Prvoga svjetskoga rata, 24. lipnja 1914., kad je Srbija u tome nalazila svoj veliki interes, sklopivši ugovor samo sa srpskim kraljem Petrom.⁹³ No, taj konkordat, zbog protivljenja prije svega Srpske pravoslavne crkve, nikada zapravo nije stupio na snagu, nego se pitanje njegove ratifikacije u beogradskoj skupštini vuklo do pred sam početak Drugoga svjetskoga rata.⁹⁴ No, stavovi Pija X. prema kršćanskom Istoku više su sličili onima Pija IX. negoli Leona XIII.⁹⁵ Zapravo, on nije imao veliko povjerenje prema istočnjacima, pa ni prema sjedinjenima s Rimom, jer se proces latinizacije polako nastavlja, što je izazivalo i probleme s tamošnjom katoličkom istočnom hijerarhijom.⁹⁶ K tome, u reformi Rimske kurije iz 1908. nije prihvaćen prijedlog istočnih patrijarha iz 1894. da ubuduće ovise izravno od pape posredovanjem jedne samostalne kongregacije, nego su i dalje ovisili o istočnoj sekciji Propagande.⁹⁷

5. BENEDIKT XV. OSNIVA STRUKTURE: SVETU KONGREGACIJU ZA ISTOČNU CRKVU I ORIJENTALNI INSTITUT

Ovdje mi se čini prikladnim završiti s papom Benediktom XV. (1914.-1922.) koji je katoličkom Istoku htio osigurati veću strukturalnu prisutnost u središtu Crkve i podići intelektualnu razinu njegova klera. Stoga je sve katolike istočnoga obreda izuzeo iz nadležnosti drugih vatikanskih kongregacija i odredio da je za njih nadležna Sveta kongregacija za Istočnu crkvu (*Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali*). Ustanovio ju je 1. svibnja 1917. motuproprijem

⁹² Usp. *Acta Apostolicae Sedis* IV. (1912), str. 429-435.

⁹³ Usp. *Concordato fra Pio X e Pietro I re di Serbia*, u: A. Mercati, *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Rim 1919., str. 1100-1103.

⁹⁴ Usp. M. Mišović, *Srpska Crkva i konkordatska kriza*, Beograd, 1983.

⁹⁵ Usp. J. Hajjar, *Nouvelle histoire de l'Église*, V., Paris, 1975.

⁹⁶ Usp. J. Hajjar, *Le Vatican, la France et le catholicisme oriental (1878-1914)*, Paris, 1979.

⁹⁷ Usp. E. Guerriero - A. Zambarbieri, *Storia della Chiesa...*, XXII./1., str. 125.

Dei providentis,⁹⁸ a ime će joj posuvremeniti Pavao VI. tek 1967., promijenivši ga u Kongregacija za istočne crkve. No, i prije osnutka ove kongregacije, od 1573. postojala je Kongregacija za stvari Grka (*Congregatio pro rebus Graecorum*), koju je ustanovio Grgur XIII., a kojoj je Klement VIII. (1592.-1605.) promijenio ime u Kongregacija za poslove svete vjere i katoličke religije (*Congregatio super negotiis sanctae fidei et religionis catholicae*). No, nakon osnutka Kongregacije *de Propaganda Fide* (1622.), unutar nje bivaju ustanovljene dvije komisije za pitanja kršćanskog istoka. Stvari su tako potrajale sve do 6. siječnja 1862., kad je Pio IX. apostolskom konstitucijom *Romani Pontificis* unutar *Propagande* ustanovio posebnu sekciju za poslove istočnih obreda (*pro Negotiis Ritus Orientalis*), te će stvari tako ostati do 1917.⁹⁹

Važno je također spomenuti da je papa Pio X. 15. listopada 1917. motuproprijem *Orientis Catholici* u Rimu osnovao Papinski institut za istočne studije, ustanovu akademskoga karaktera koja se bavi znanstvenim istraživanjem i sveučilišnom nastavom,¹⁰⁰ koja danas ima Fakultet istočnih crkvenih znanosti i Fakultet istočnoga kanonskoga prava. Svrha ovoga instituta je sljedeća: uvesti Zapad u bolje poznavanje kršćanskoga Istoka, upotpuniti znanstvenu formaciju latinskih svećenika koji odlaze u pastvu na područja istočnih obreda, dati katoličkim istočnjacima ustanovu visoke kulture, ispuniti želju onih pravoslavaca koji bi radije studirali na katoličkim negoli na protestantskim fakultetima, pripremiti potreban personal Svete Stolice za obavljanje istočnih crkvenih poslova.¹⁰¹

ZAKLJUČAK

Vrlo je lako uočiti da unutar Katoličke crkve postoji neprekinuta briga za crkveno jedinstvo premda snaga izražaja takve zauzetosti nije uvijek bila jednaka. Vrijeme kojim se bavio ovaj članak samo je

⁹⁸ Usp. Benedikt XV., *Dei providentis*, u: *Acta Apostolicae Sedis IX*. (1917), str. 529-531.

⁹⁹ Usp. *Sacra Congregazione per le Chiese orientali, Oriente cattolico...*, str. 11-12.

¹⁰⁰ Usp. Benedikt XV., *Orientis Catholici*, u: *Acta Apostolicae Sedis IX*. (1917), str. 531-533.

¹⁰¹ Usp. *Sacra Congregazione per le Chiese orientali, Oriente cattolico...*, str. 745; C. Korolevskij, *La fondation de l'Institut Pontifical Oriental*, u: *Orientalia Christiana Periodica XXXIII*. (1967), str. 5-46; A. Raes, *Pour les cinquante premières années de l'Institut Pontifical Oriental*, u: *Orientalia Christiana Periodica XXXIII*. (1967), str. 303-350; Institut svake godine objavljuje *Acta Pontificii Instituti Orientalium Studiorum*.

potvrdilo takav kontinuitet, koji ima svoju višestoljetnu pretpovijest jer nastojanje oko ponovne uspostave jedinstva među kršćanima nije nikakva novost 19. i 20. st., budući da je zabilježena već na biblijskim stranicama (1 Kor 1,10-16) i da je suprotežna povijesti Crkve u mjeri u kojoj su u njoj nastajale podjele. S druge strane, istina je da ideje i načini, koje smo susreli baveći se Pijem IX., Leonom XIII., Pijem X. i Benediktom XV., nisu uvijek identični s teologijom modernoga ekumenskoga pokreta. To ne treba ni čuditi jer se taj pokret u svijetu polako rađa, i još sporije teološki domišlja, tek poslije 1910. Zapravo, protagoniste vremena na prijelazu dvaju prošlih stoljeća treba vidjeti prije svega kao one koji su u dugom procesu teološkoga dozrijevanja, a zahvaljujući kontinuitetu katoličke brige i rada za jedinstvo Crkve, na svoj način pripravljali put ekumenskim idejama.

Ovdje je također važno napomenuti da izvorna teološka ideja o ponovnoj uspostavi kršćanskoga jedinstva nema nikakve veze s onim što se na hrvatsko-srpskom planu u političkom smislu počelo događati 1905., ili nešto ranije, a ostvarilo se 1918. A to što su se neki pobornici "jedinstva i nezavisnosti jednog te istog naroda Hrvata, Srba i Slovenaca",¹⁰² kako su oni govorili, pomalo bavili i pitanjem kršćanskoga jedinstva ili bili aktivni sudionici Hrvatskoga katoličkoga pokreta, odnosno katkad i crkveni lideri, nije ništa drugo doli nesretna koincidencija. S njihove pak strane, u mjeri u kojoj nisu dovoljno razlikovali teološko od političkoga, bilo je to obično nesretno miješanje posvema različitih razina. A kad su vjerovali da će političko jedinstvo iskoristiti u službi teološkoga približavanja, bili su u velikoj bludnji, što je potvrdila kasnija politička stvarnost. Stoga, nikako nije prihvatljivo pitanje crkvenoga jedinstva promatrati kroz događanja s početka 20. st., jer je to pitanje postojalo i prije i poslije njih, i ni u kojem slučaju nije samo hrvatsko i srpsko.

No, na pravoslavnoj strani na završetku 19. i početkom 20. st., osim rijetkih iznimaka, kao što je bilo ruski filozof i teolog Vladimir Solovjev, katoličke su inicijative oko jedinstva, kod jednoga dijela crkvenih ljudi, pa i srpskih, redovito bile shvaćane kao obična provokacija i javnim polemikama energično odbijane. Kod drugoga dijela, koji je bio većinski, ovakva nastojanja jednostavno su bila ignorirana i vjerojatno smatrana neozbiljnima. K tome, neki pravoslavni pojedinci čak su na najvulgarniji način ismijavali Katoličku crkvu, papu i biskupe kao što svjedoče dva srpska brzojava upravo iz tog vremena. Prvi, sastavljen od pristojnoga teksta na talijanskom te od potpisa s uličnim psovka, netko je 1889. iz Beograda poslao

---

¹⁰² Usp. J. Krišto, *Prešućena povijest. Katolička Crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb, 1994., str. 291-372.

papi Leonu XIII., pa je brzovaj, budući da u uredništvu najvjerojatnije nitko nije znao srpski, čak bio objavljen u dodatku *L'Osservatore Romano*, o čemu je već pisano na drugome mjestu.¹⁰³ Drugi je 10. studenoga 1895., dakle u punom jeku Leonovih nastojanja oko crkvenoga jedinstva, poslao bivši sarajevski pravoslavni metropolit Sava Kosanović kneževskom dvoru na Cetinju, a bio je objavljen u *Glasi Crnogorca*, u povodu proslave šestoga rođendana kneževića Petra, kojemu je otac bio dao naslov "vojvoda od Hercegovine".¹⁰⁴

No, usprkos tome, odnosi katoličanstva i pravoslavlja na prijelazu iz 19. u 20. st. udarili su temelje i izdaleka započeli pripravljati ono što se danas zove ekumenizam, koji doduše i sam, često uz velike probleme, traži svoj put. Na Istoku su osnovane nove katoličke zajednice, a starima je usađen ponos pripadnosti Katoličkoj crkvi. Osnovano je nekoliko znanstvenih časopisa, zavoda za pripremu svećenika, dobrotvornih ustanova, zatim Kongregacija za istočne crkve, kao i nekoliko školsko-znanstvenih ustanova, a izdani su brojni dokumenti. Sklopljeni su diplomatski ugovori s nekim pravoslavnim zemljama koji su olakšali život već postojećim katolicima u tim krajevima.

IL CATTOLICESIMO E L'ORTODOSSIA A CAVALLO FRA I SECOLI XIX E XX

Riassunto

Il testo di questo articolo, suddiviso in cinque parti che gradualmente si completano, segue i rapporti cattolico-ortodossi negli ultimi decenni del secolo XIX e nei primi due decenni del secolo XX al livello della Chiesa universale e a quello croato-serbo durante i quattro pontificati dei pontefici romani: dei due ultimi papi del secolo XIX (Pio IX, 1846-1878 e Leone XIII, 1878-1903) e dei due primi del secolo XX (Pio X, 1903-1914 e Benedetto XV, 1914-1922).

¹⁰³ Usp. T. Vukšić, *Medusobni odnosi katolika i pravoslavaca...*, str. 21, bilješka 32. s cjelovitim tekstom brzovajava iz Beograda.

¹⁰⁴ I. Marković, *Slaveni i Pape*, I., str. XXXI. Kosanovićev brzovaj je glasio ovako: "Fridružujem se vama, mila braćo, koja veselo i radosno slavite rođendan Njegove Svjetlosti kneževića Petra, općeljubljenog vojvode Hercegovaačkog; pa ushićen prelijećem preko Drine u pitomo Polimlje, gdje sveta Miloševa crkva uzgor stoji, nad budnom grobnicom (S. Save), znamenjem svetog pravoslavlja, komu ni vrata adova, ni sva djeca hromoga Lojole, ni svi Stadleri ne će moći odoljeti."

Così, dopo un sommario di statistica dello stato reale dei cattolici (un po' più di 300 milioni) e degli ortodossi (circa 123.220.000) a cavallo fra i due secoli, il tema della parte seconda sono gli inviti all'unione che Pio IX indirizzò agli ortodossi all'inizio del suo pontificato (1848) e alla vigilia del Concilio vaticano primo (1868) che furono rifiutati da parte di questi.

Segue poi una descrizione del periodo di Leone XIII a cui viene dedicato più spazio perchè vi si parla di diversi documenti di questo papa dedicati alla questione dell'unione: encicliche, lettere apostoliche ecc.; poi di diverse imprese fatte nella stessa direzione come all'Oriente stesso così nella parte occidentale del cristianesimo: p. es. fondazione delle diverse società di soccorso, delle riviste, degli istituti ecc.; dei tentativi di stringere i rapporti diplomatici con alcuni stati ortodossi (Russia, Serbia, Montenegro ecc.) però anche delle reazioni diverse alle sue iniziative che tra gli ortodossi dissolite furono negative, e tra quelli, quelle serbe qualche volta anche molto offensive.

Pio X, poi, viene visto come un papa che si preoccupò come rinvigorire nel senso pastorale i cattolici orientali dando vita anche ai rapporti diplomatici dove era possibile (Serbia) e che da parte cattolica approvò la già esistente devozione della "Settimana di preghiera" per l'unione.

E infine, Benedetto XV aiutò, nel senso strutturale ed intellettuale, i cattolici orientali: fondò la Congregazione per le Chiese orientali, con lo scopo di curare gli interessi di questa parte della Chiesa, e l'Istituto Orientale a Roma, che dal punto di vista intellettuale studiava le questioni dell'Oriente cristiano e aveva compito di preparare il clero colto.